

A SZUAHÉLI NYELV, MINT A NEMZETI INTEGRÁCIÓ ESZKÖZE KELET-AFRIKÁBAN

A szuahéli (Kiswahili) Kelet-Afrika legelterjedtebb nyelve. Beszélőinek száma – különböző becslések szerint – 40 és 50 millió között mozog, sőt, gyors terjedését tekintetbe véve, valószínűleg meg is haladja az 50 milliót.¹ A bantu nyelvcsalád keleti övezetéhez tartozó, tipikus agglutináló nyelv. Elterjedésének területe nem határolható körül egyértelműen, mivel a kontinens belseje felé haladva zonális tagoltsága sokrétű, ismertségének foka változó. Napjainkban mintegy 20 dialektusa ismeretes, főként a kelet-afrikai partvidéken és a hozzá csatlakozó szigetvilágban.

A szuahéli nyelv időszámításunk első évezredében alakult ki, föltehetően a kelet-afrikai partvidéknek a mai Kenya területére eső szakaszán. Bázisát elsősorban helyi bantu törzsi nyelvek képezték. A partvidék gazdasági és kereskedelmi vonzereje összetömörítette és egybeolvasztotta az ott élő, törzsi, nemzetiségi szinten álló népeket, amelyek helyi nyelveiből néhány évszázad folyamán kifejlődött egy *koiné* típusú közvetítőnyelv, a mai szuahéli előde.

A 8–9. században, a korábbi szórványos kapcsolatokkal szemben gyakrabban és nagyobb számban jelentek meg a kelet-afrikai partvidéken már az iszlám vallást hordozó kereskedők, majd telepések. Ezeknek az Arábia és Perzsia különböző vidékeiről származó csoportoknak a későbbiek során döntő szerepük volt a szuahéli nyelv sorsának alakulásában. Egyrészt a szókészletet gazdagították a kereskedelem, a gazdasági élet és a magasabb műveltség terminológiáival, amelyek jelentős részét mind a mai napig arab jövevényszavakként tartjuk számon a szuahéli nyelven belül. Másrészt tevékenyen hozzájárultak ahhoz, hogy kialakuljon a kelet-afrikai partvidéket, Arábiát, Perzsiát, India nyugati partjait, majd később a Csendes-óceán térségének délkelet-ázsiai partvidékét is magába foglaló, illetve érintő bonyolult gazdasági–kereskedelmi kapcsolatrendszer. Ez utóbbi teremtette meg az alapokat ahhoz, hogy fejlődésnek indulhassanak a mai Mogadisho-tól a mozambiki Szofaláig laza láncot alkotó szuahéli városállamok.

Ezek az államalakulatok nem építettek ki szorosabb kapcsolatokat hátországukkal, formálisan nem vonták uralmuk alá a szárazföld belsejének népeit. A tengerentúli országokkal folytatott kereskedelmük

¹ Az ezredforduló táján született becslések már 130–140 millió körüliek.

alapját azonban a hátországból beszerzett termékek és áruk alkották, karavánjaik tehát egyre mélyebbre hatoltak a szárazföld belsejébe. Ezeknek a kapcsolatoknak egyik természetes következménye a szuahéli nyelv terjeszkedése lett. A partvidéken létrejött koiné fokozatosan etnikai kötődésű nyelvi képletté, mintegy „nemzeti nyelvvé” vált.² A 15–16. századra a szuahéli már annyira megfelelt a *lingua franca* típusú közvetítőnyelv szerepének, hogy messze a kelet-afrikai partvidéken, sőt Afrikán túl is kezdte bizonyos mértékig betölteni annak funkcióját. Az arab félsziget délkeleti peremvidékén, Szokotra szigetén, sőt az indiai volt portugál gyarmat, Goa területén is mindmáig fellelhetők szórványos nyomai. Mindez amellett, hogy a koiné jelleg háttérbe szorulása, az egységes szuahéli nép kialakulása mellett egyre inkább teret hódított ebben a korszakban a szuahéli nyelv *lingua franca* jellege.³

Az egyes városállamok közötti kapcsolatok szorosabbá válásának következtében fokozatosan csökkentek a különbségek a szuahéli nyelvjárások között, s lényegében megindult egy magasabb szintű egységesülési folyamat. A maga módján elősegítette ezt az is, hogy a szuahéli kultúra központjai fokozatosan délre tolódtak, s ennek során szorosabb láncolatot hoztak létre a partvidéken megkapaszkodó városállamokból. Ennek az elmozdulásnak az egyik oka a kelet-afrikai bantu népektől északra élő nilusi és – főleg – kusita pásztornépek fokozatos délre húzódása volt. Ez az expanzió részben az etiópai sémi népek terjeszkedésével, főképpen azonban az érintett pásztornépek korábbi lakóterületének részleges elsivatagosodásával magyarázható.

Ezeknek a folyamatoknak a további alakulása külső erők beavatkozásának következtében vett éles fordulatot. A 15. és a 16. század során Kelet-Afrika partvidékén megvetették lábukat az India és a Távols-Kelet felé igyekvő portugál hajósok. A szuahéli városok szinte tálcán kínálták magukat az utóbbiak támaszpontjaiul. A portugálok, akik szintén nem törekedtek nagyobb szárazföldi területek megszállására, monopolizálni kívánták az Indiai-óceán medencéjének kereskedelmét, s ezáltal fokozatosan felbomlasztották azt a kifinomult kapcsolatrendszert, amelyen a szuahéli városállamok virágzó léte alapozódott.

Jelen témánk szempontjából ennek jelentősége azért nagy, mivel a helyi társadalom gazdasági sorvadása kulturális hanyatláshoz is vezetett, ami pedig közvetlenül tükröződött a szuahéli nyelv sorsának további alakulásán. A lendületes integrálódási és egységesülési folyamat megtorpant, sőt, bizonyos idő elteltével átcsapott saját ellentétébe. Az egyes szuahéli központok kezdtek elszigetelődni egymástól, s ez a dialektusok öntörvényű fejlődése révén azok fokozatos eltávolodásához ve-

² Akkor a mai értelemben vett nemzetről, következésképpen nemzeti nyelvről sem beszélhettünk.

³ Nem értelmezem itt a két közvetítőnyelv-típus fogalmát. Csupán: koiné = keveréknyelv; *lingua franca* = etnikumhoz köthető közvetítőnyelv.

zetett. Feltűnt annak veszélye, hogy a már lényegében egységes szuahéli nyelv ismét önálló, elszigetelt nyelvi képletekre hullik szét. Hogy ez mégsem következett be, jelentős mértékben az önállóságukat legalábbis formálisan megőrzött partvidéki szultanátusok továbbélésének, majd a 19. század folyamán kiteljesedő angol és német gyarmatosító törekvéseknek „köszönhető”. A brit közvetett gyarmati irányítás elvének és gyakorlatának megfelelően ugyanis szükség volt a legalsóbb szintű vezetők és tisztségviselők olyan rétegére, amelynek képviselői közvetítőszerepet tölthettek be a kormányzat és a helyi lakosság között. Másrészt ezek a tisztségviselők alkalmasak voltak arra, hogy a szoros értelemben vett lokális szinten felül szabadon átcsoportosíthatók legyenek az érintett országok tetszőleges vidékire. Ezen kívül szintén ki kellett építeni a törzsi-nemzetiségi kereteken kívül, mintegy azok fölött funkcionáló helyi karhatalom rendszerét is.

Ezekkel a testületekkel szemben természetes követelményként merül fel, hogy tagjaik egységes nyelv hordozói legyenek. Az anyaországok nyelveit – jelen esetben az angolt és a németet – ekkora tömegek nem tudták a rendelkezésre álló idő alatt kellő színvonalon elsajátítani, s ezen kívül az európai nyelvek funkcionálisan sem feleltek volna meg minden tekintetben az elvárásoknak. Mindennek törvényszerű következményeként az alapfokú képzés, az elemi iskolák első osztályainak nyelve túlnyomórészt a szuahéli lett.

A szorosabb értelemben vett Kelet-Afrika országaiban – Tanzániában, Kenyában és Ugandában – azonban egymástól gyökeresen eltérő történelmi és társadalmi hagyományokkal kellett számolni már a gyarmati adminisztráció rendszerének kialakításakor is, s ezek a körülmények számottevő mértékben mind a mai napig változatlanok maradtak. Hatásukra más-más formában és eltérő intenzitással lehetett támaszkodni e téren a szuahéli nyelv alkalmazására.

ETNOLINGVISZTIKAI HELYZET KELET-AFRIKA ORSZÁGAIBAN

1. Tanzánia

A függetlenségét 1961-ben elnyerő Tanganyika⁴ mintegy 13 millió lakosa több mint 100, önállónak tekinthető nyelvet beszél. E nyelvek túlnyomórészt a bantu nyelvcsaládhoz, annak keleti övezetéhez sorolhatók. Csupán az ország népességének mintegy 10 %-a beszél nilusi, kusita vagy a koisan nyelvcsaládhoz tartozó nyelveket. (Az egyébként nyelvi

⁴ Zanzibár, Pemba és az óceáni partvidék többi szigetének lakossága kizárólag szuahéli anyanyelvű, az arab csak az iszlám-hitűek vallási nyelveként használatos, illetve az ott megtelepedett arabok beszélik.

szempontból elhanyagolható lélekszámú indiai és Ázsia más országai-ból származó réteggel itt nem kívánok részletesebben foglalkozni.)

A tanzániai bantu nyelvek számának pontos meghatározása nehézségekbe ütközik, mivel az ország területén egyes közeli rokon nyelvek csoportjai számos olyan nyelvi kontinuumot alkotnak, amelyek pontos elhatárolása gyakorlatilag alig lehetséges. Ilyenek például a Kilimandzsáró térségének bantu nyelvei, vagy a *nyamvezi* és a *szukuma* nyelvjárások stb. alapján létrejött jelentős mértékben konglomerálódott nyelvi képletek.⁵

Többek között ez a nyelvi sokrétőség is hozzájárult ahhoz, hogy közvetítőnyelvként egyre nagyobb mértékben elterjedjen a szuahéli. Már az intenzív európai gyarmatosítást megelőzően, a 18–19. század folyamán jelentős karavánkereskedelem bontakozott ki – illetve született újjá – a partvidék és a belső területek, elsősorban a Nagy Tavak vidéke között. Ennek egyik egyenes következménye az lett, hogy a hagyományos karaván-útvonalak mentén állandó állomáshelyek jöttek létre, amelyek fokozatosan a leendő városi jellegű települések magjává váltak. Ezek lakossága részben a szuahéli anyanyelvű partvidékről, részben pedig az ország legkülönbözőbb területeiről származott, ami fokozottan igényelte és elősegítette a szuahéli nyelv meghonosodását.

A karavánkereskedelem másik – jelen tanulmány szempontjából fontos következménye az volt, hogy a Nagy Tavak vidékén és részben a mai Kongó Demokratikus Köztársaság délkeleti területein számottevő nagyságú szuahéli kolóniák vetették meg a lábukat. A helyi népekkel való több emberöltőnyi együttélés, az etnikai és nyelvi keveredés és kölcsönhatás vezetett a szuahéli nyelv sajátos helyi dialektusának kialakulásához. Ennek elnevezése – főleg a kongói részekén – *kingwana* = „az urak, tehetősök nyelve” lett. E dialektus hordozói, vagyis a tóvidék szuahéli származásának tekinthető néprétege (főleg kereskedők) között sok esetben szoros rokonsági kapcsolatok is szövődtek, ami segített életben tartani a belső területek kisebb-nagyobb szuahéli kolóniáit.⁶

A szuahéli nyelv szélesebb körben való elterjedését vallási, politikai és gazdasági szempontok is nagymértékben elősegítették. A partvidék túlnyomórészt muzulmán hagyományainak alapján olyan, szuahéli nyelvű teológiai terminológia alakult ki, amelyet a későbbiek során a különböző egyházakat képviselő keresztény missziók is könnyűszerrel adaptálhattak.

Részben ennek a folyamatnak az eredményeképpen sorvadt el a 19. század második felében a körülbelül a 12. század óta létező, az arab ábécén alapuló *szuahéli írásbeliség*, amelynek emlékei különböző korokból származó krónikák, vallási szövegek, népköltészeti följegyzések

⁵ *Jazikovaja szituacija v sztranah Afriki*, 1975, Moszkva, Nauka, 47–48. old.

⁶ Ezzel kapcsolatban lásd Tippu-Tip életrajzát, *Afrikanszkij Etnograficeszkij Szbornyik*, X, Leningrád, 1975, 1–97. old., Plotkin 1975, 98–109. old.

stb. másolatainak formájában hagyományozódtak az utókorra. (Megjegyzendő, hogy Zanzibárban, Pemba és Mafia szigetén még a 19. század derekán is használta az arab írásjeleket az idősebb nemzedék.)

Modern értelemben vett politikai szempontok a szuahéli elterjesztésének kapcsán először a német gyarmatosítás időszakában jelentkeztek. A német gyarmati adminisztráció a belső területeken előszeretettel alkalmazott partvidéki származású szuahéli anyanyelvű, vagy helyi illetőségű, szuahéli nyelven jól beszélő embereket a közigazgatás alsó szintjein. Ez a gyakorlat is jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a szuahéli nyelvű népek képviselői már az iskolarendszer széleskörű kiépítését megelőzően igyekeztek rávenni a fiatal nemzedéket a szuahéli elsajátítására, hiszen elsősorban ez tárta fel előttük a magasabb társadalmi érvényesülés útját.

Később, amikor a századforduló tájékán megjelentek az első helyi kiadványok: tankönyvek, vallási irodalom, folyóiratok⁷ és – korlátozott mértékben – szépirodalmi alkotások is, újabb, főleg gazdasági szempontok léptek fel a szuahéli nyelv szélesebb körű elterjesztése mellett. Ugyanis hozzáférhetetlenül nagy anyagi eszközöket emésztett volna fel az oktatás megszervezése, a pedagógusképzés, a vallásgyakorlás és a sajtótevékenység kisebb-nagyobb törzsi nyelveken való biztosítása.

A szuahéli nyelv elterjedése a századfordulón és a 20. század első évtizedeiben azonban jelentős történeti és gyakorlati ellentmondásokkal volt terhes. Egy-egy területen a mindenkori helyi, illetve legközelebbi dialektusokra támaszkodva a szuahéli nyelv különböző változatai kerültek előtérbe. Az északi országrész (és Kenya) esetében ez a mombasai *kimvita* nyelvjárás, Tanganyika területének nagyobbik része vonatkozásában pedig a zanzibári *kiunguja* és a Tanga környéki *kitanga*, néhány további országrészben pedig más partvidéki dialektusok érvényesültek. Ez a tarkaság természetesen számos bonyodalmat okozott. Ezért a helyi értelmiség és a gyarmati kormányzat képviselői már a század elején vizsgálni kezdték a szuahéli nyelv valamiféle egységes normái kialakításának lehetőségét.

Dar es Salaamban, 1925-ben, egy oktatási és művelődési kérdésekkel foglalkozó konferencián állást foglaltak amellett, hogy az alapfokú oktatás nyelve a szuahéli legyen. Ugyanakkor a számos dialektus párhuzamos használatából adódó – főleg ortográfiai – nehézségek kiküszöbölése végett a konferencia javasolta valamelyik tekintélyesebb nyelvjárás általános elterjesztését. Ekkor azonban még nem dőlhetett el a kérdés. Pár évvel később, 1928-ban Mombasában került sor a következő, hasonló problémákat napirendjére tűző, a három kelet-afrikai ország képviselőit felölelő nemzetközi konferenciára. Itt már elvi döntés született arról, hogy a jövőben kialakítandó „standard szuahéli” nyelv

⁷ Az első folyóiratot egy keresztény hittérítő állomás adta ki 1895-ben *Habari ya Mwezi* („A hónap hírei”) címmel.

alapját a leggazdagabb irodalmi hagyományokkal rendelkező és földrajzilag is központi helyzetű zanzibári *kiunguja* nyelvjárás alkossa. A kialakítandó egységes nyelvi normákat és gyakorlatnak természetesen figyelembe kellett vennie a többi dialektus főbb nyelvtani sajátosságait és alapvető szókészletét is.

Ezt a hatalmas és felelősségteljes munkát természetesen nem lehetett a spontán kialakult, lelkes, ám elszigetelt, szétaprózódott és kicsiny csoportokra és szervezetekre hárítani. Ebből a felismerésből fakadt az a mozgalom, amely 1930-ra megteremtette az alapokat egy központi tudományos szerv, az *Interterritorial Swahili Language Comitee* létrehozására. Ez az akadémiai jellegű intézmény ezen a néven 1948-ig létezett. Ekkor a kelet-afrikai országokat egységes föderatív szövetségi rendszerbe tömöríteni kívánó új politikai koncepció szellemében új elnevezést kapott: *East African Interterritorial Language Comitee*, amely már a függetlenség elnyerése után, 1964-ben beolvadt a Dar es Salaami Egyetem kereteiben működő nyelvtudományi intézetbe (Swahili Research Institute, mai nevén: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili).

A Bizottság, majd az Intézet elmélyült tudományos és szervező munkát végzett egyrészt az egységes nyelvi normák kialakítása, másrészt a szuahéli nyelv általános, országos elterjesztése érdekében. A nyelvtani szabályok föltárása és rögzítése mellett sajátos nyelvújítási tevékenységet is kifejtett. Az utóbbi legfőbb célja az volt, hogy jelentős számú arab, és még több különböző európai nyelvekből származó jövevényszót bantu eredetű tövekkel, vagy különféle módokon képzett szóalakokkal váltson fel. Ennek során a mozgalom nem volt és nem is lehetett mentes bizonyos túlzó purista törekvésektől, amelyek félresikerült termékeit az egészséges nyelvi gyakorlat fokozatosan kivetette a mindennapi nyelvhasználatból. A szuahéli nyelv tudományos és politikai szakterminológiai ugyanakkor máig sem tekinthetők teljeseznek, azok végleges kialakítása és megszilárdítása – számos kényeszerű kompromisszum elfogadásán keresztül – még valószínűleg több évtizedet vesz majd igénybe.

Meg kell említenünk azonban, hogy az egységes nyelv elterjesztése korántsem volt minden tekintetben zökkenőmentes. A társadalom fejlődésének nagyobb törvényszerűségei ugyanis arra vezettek, hogy egyes nagyobb lélekszámú és történetileg is már magas szinten homogenizálódott népek és törzsszövetségek önállóan elindultak a nemzetté formálódás útján. A tanzániai bantu nyelvű népek közül a *nyamvezi*, a haja, a hehe és a *csagga* stb. népek példáját említhetjük ennek kapcsán. A nemzeti önállóság fontos kritériumaként merült fel ilyen esetekben a helyi nyelvek hivatalos elismerésének, az alapfokú oktatásban és ügyintézésben való alkalmazásának természetes igénye. Bizonyos ideig ez komoly ellenállást jelentett a központosító törekvésekkel, köztük a szuahéli nyelv elfogadtatásával szemben is. Hosszabb távon azonban minden ilyen esetben felülkerekedett az ország általános kulturális és politikai érdekeinek kétségkívül jobban megfelelő szuahéli nyelv.

Megállapítható, hogy ma már Tanzánia népességének több mint 90 százaléka valamely fokon ismeri a szuahélit. Ez azonban alkalmanként igen érdekes nyelvi képleteket takar. A szigetvilágban, Tanzánia és Kenya partvidékén, nagyobb városaiban és a környező országok szintén városi jellegű településein élő szuahéli anyanyelvű lakosság, amelyet etnikailag is a tulajdonképpeni szuahéli népeknek tekinthetünk, csupán néhány milliós lélekszámú. A szuahéli nyelv többi hordozói kivétel nélkül két-három vagy többnyelvűek, és a szuahéli nyelv ismeretének szintjét tekintve is több területi tömbre, illetve zónára tagolhatók. Az utolsó fokozat e téren már csak passzív nyelvismeret feltételez.

Az ország függetlenségéért küzdő politikai mozgalom is felismerte azt, hogy csak egységes népi front támogatásával veheti fel a harcot a gyarmati elnyomással szemben. Az egységfront megteremtésének szükségességéből pedig logikusan következik a nemzetépítés igényének kibontakozása is. Ezeket a törekvéseket természetes módon követte a politikai élet területén túl a nyelvi útkeresés is. A funkcionálisan talán jobban megfelelő angol nyelv taktikai és lélektani szempontból egyaránt elfogadhatatlannak bizonyult. Ezzel magyarázható, hogy a felszabadító mozgalom 1954-ben megalakult politikai pártja, a TANU (Tanganyika African National Union)⁸ lelkes támogatója lett a szuahéli nyelv fejlesztésének, alkalmazásának és terjesztésének.

A felszabadítási mozgalom politikai propagandamunkája elsősorban szuahéli nyelven folyt, a propagandadokumentumok, különböző nyilatkozatok, felhívások stb. szintén ezen a nyelven fogalmazódtak meg. Mindez lehetetlen és értelmetlen lett volna a szuahéli nyelvű oktatás szférájának kiszélesítése nélkül. Következtetésképpen a szuahéli fokozatosan teret nyert a középiskolák életében, bár ezen a szinten az oktatás alapnyelve továbbra is az angol maradt. A mindennapi gyakorlat azt mutatja, hogy Tanzániában már több évtizede az egységesített szuahéli a gyorsan gyarapodó lélekszámú városi lakosság⁹ – valamint az alapfokú iskolák oktatási, a középiskolák társalgási, a hadsereg és a rendőrség vezényleti, a közlekedési és hírközlési eszközök stb. elsőszámú szolgálati nyelve. A jogszolgáltatás legfelsőbb fórumait kivéve (ott továbbra is az angol az ügyintézés nyelve) ezen a területen is a szuahéli vált uralkodóvá.

A kialakult nyelvi gyakorlat lehetővé tette, hogy a fiatal független Tanganyika már 1962-ben az ország *nemzeti* nyelvét nyilvánítsa a szuahélit. Ebben a döntésben tükröződnek a még korántsem befejezett detribalizálási törekvések is. Sőt, a kormányzervek egységes nemzetformáló adminisztratív intézkedéseivel szemben az utóbbi évtized so-

⁸ A Tanzániai Egyesült Köztársaság megalakulása óta; Tanzania African National Union, majd Forradalmi Pahi (Chama cha Mapinduzi).

⁹ A városok túlnépesedése Afrika-szerte egy sajátos, lumpenizálódó szubproletariátus kialakulásához vezetett.

rán számos lokális törzsi mozgalom bontakozott ki. Így tehát a tanzániai lakosság túlnyomó többségének kettős identitás-tudata van: az emberek egyrészt saját népük, törzsük képviselőjének, másrészt a tanzániai nemzet tagjának tekintik magukat. A harmadik – rassz-szintű – identitás-tudat általában csak a viszonylag szűk értelmiségi rétegre jellemző.

A fentebb vázolt folyamatok továbbhaladásával azonban hamarosan sor kerülhetett egy döntő jelentőségű sorrendi változtatásra. A politikai függetlenség első éveiben még az angol volt Tanzánia államnyelve, később csatlakozott mellé e funkcióban a szuahéli, míg 1967-ben a kormány az utóbbit nyilvánította az ország első nemzeti nyelvéné, meghagyva mellette az angol hivatalos nyelvi funkcióját is. Az angol presztízse továbbra is feltűnően magas, bár beszélőinek száma az ország lakosságának negyedrészt sem teszi ki.

A nyelvi normák kialakulásához, valamint a szuahéli nemzeti nyelvként való elfogadtatásához jelentős mértékben hozzájárult a szépirodalom. Az irodalmi tradíciók Tanzániában – éppúgy, ahogy az egész szuahéli nyelvterületen – erősen kötődnek a népköltészeti hagyományokhoz. Ugyanakkor a népköltészet, s azon belül is elsősorban az epikai műfajok világában azonban már évszázadokkal ezelőtt felbukkantak a nagy valószínűséggel szerzőhöz köthető irodalmi alkotások. Gondoljunk ezzel kapcsolatban a legendás népi hős, Liongo Fumo alakjára. Ha elfogadjuk őt reálisan létezett történelmi személyiségnek, akkor egyszerűen mind föltételezhetjük, hogy ő volt az egyik első, az utókorra konkrét műveket hagyományozó szuahéli nyelvű költő is.

Tanganyikában élt és alkotott a nagynevű kelet-afrikai író és publicista, Shaaban Robert (1909–1962). Munkássága felbecsülhetetlen hatással volt a szuahéli nyelv szépirodalmi normáinak kialakítására. Moralizáló-filozofikus írásai emellett sajátos erkölcsi, esztétikai és gondolkodási rendszert tükröztek, amely műveinek hallatlan népszerűsége folytán a szuahéli nyelvű népesség egészének nyelvi-etnikai tudatát is pozitíven befolyásolta. Példáját követve egész írónemzedékek nőttek fel máig Kelet-Afrikában, akiknek munkássága nélkül aligha beszélhetnénk egységes irodalmi szuahéli nyelvről.

A szükségszerű rétegnyelvi tagolódás mellett a szuahéli Tanzániában, de bizonyos mértékig földrajzi elterjedésének minden területén sajátos, csak rá jellemző funkcionális tagoltságot mutat. Már említettük a részben mesterséges erőfeszítések eredményeképpen a 20. század derekára kikristályosodott normatív jellegű szuahélit, amely az alapfokú közoktatás, hivatali ügyintézés, kereskedelem stb. nyelve, egyszóval a köznyelv funkcióit tölti be. Ez az úgynevezett *standard szuahéli*. Emellett a kormányhivatalok, vezető politikai szervek és testületek gyakorlatában létezik egy nagyon sajátos nyelvi képlet, amelyet *kiswahili cha serikali* = „a kormány nyelve, „a bürokrácia nyelve” néven ismer a köztudat. Végül a tudatosan kimunkált és (másrészt) letaszított normák-

kal élő szépirodalmi nyelvet, a *kiswahili safi*-t kell megemlítenünk. Az utóbbi terminus jelentése „tiszta szuahéli”.

A három említett rétegnyelvi képlet – a nyelvjárásoktól függetlenül – egymás mellett létezik, alkalmazása számos területen átfedést mutat, és magán viseli az integrálódási tendenciák nyomait. A közöttük lévő eltérések elsősorban lexikális természetűek. Határaik egybemosódása valószínűleg csupán idő kérdése. Majd akkor beszélhetünk igazán egységes, a nemzeti nyelv minden kritériumát maradéktalanul kimerítő szuahéli nyelvről, ha valóban lezárul ez a történelmi jelentőségű integrálódási folyamat.

2. Kenya

A heterogén etnolingvisztikai képet mutató Tanzániával szemben Kenya ebből a szempontból mintegy kétpólusú országnak tekinthető. Lakosságát megközelítőleg 2/3–1/3 arányban bantu nyelveket beszélő, illetve nílusi népek alkotják. Az ország északi, északkeleti vidékein kisebb lélekszámú kusita népcsoportok is élnek, jelentőségük és arányuk (néhány százalék) azonban eltölpül a két fentebb említett népesség-elem mellett.

A másik alapvető eltérés Kenyában Tanzánia etnolingvisztikai helyzetével szemben abban rejlik, hogy Kenyára jellemző a területén élő legnagyobb népek számbeli predominanciája. A bantu nyelvű *kikuju* és *kamba*, illetve a nílusi *luo* nép lélekszámú milliós nagyságrendű. Az országban élő önálló etnikumok száma is kisebb, különböző kritériumok figyelembevételével mintegy 30–50-re tehető (egyes hivatalos források 76-ot említene).

A már a gyarmati korszakban megkezdődött integrálódási, nemzet-té formálódási folyamatok ennél fogva sokrétűbbé és ellentmondásosabbak, mint a szomszédos Tanzániában. A két említett nagy népcsoport közötti nyelvi és kulturális különbségek, valamint bizonyos hagyományos politikai és gazdasági természetű ellentétek és feszültségek ugyanis arra kényszerítették az ország vezetőit, hogy a gyarmati függőség felszámolását követően fokozott erőfeszítéseket tegyenek az egységes kenyai nemzeti tudat kialakítására és elmélyítésére. Ez annál is bonyolultabb feladatnak bizonyult, mivel végrehajtása során figyelembe kellett venni, illetve le kellett küzdeni a másik két, fentebb említett integrálódási szint természetes kohézióját és ellenállását. A kenyai nemzeti identitástudat kialakítása tehát a népi–törzsi, illetve a tágabb értelemben vett és lazább bantu–nílusi hovatartozási tudat figyelembevételével, mintegy arra ráépülve lehetséges csupán.

A törzsi, törzsszövetségi etnikai identitás érzése erős, mély történelmi, társadalmi, nyelvi, gazdasági stb. talajból táplálkozik. Az egyes népcsoportok szintjén ez túlnyomórészt csak áttételesen jelentkezik, lényegé-

ben tehát nem beszélhetünk kialakult és megszilárdult koncepcióra épülő pán–bantu vagy pán–nílusi integrációs törekvésekről. Ilyesmink csak látens erőként működik.

Az egyes népek hagyományos gazdálkodási rendszereiben is olyan változások következtek be az utóbbi másfél–két évszázad során, amelyek a korábbi etnospecifikus foglalkozás-típusok fokozatos feloldásához és keveredéséhez vezettek. Az eredetileg szinte általánosnak tekinthető bantu földművelő, illetve nílusi pásztorkultúrák hagyományos szembenállása, érdekeik elemi ütközése részben megszűnt, de legalábbis mindenütt erőteljesen csökkent. Vegyes gazdálkodási formák alakultak ki, csak a kusiták – és a nílusiak közül a *maszai* nép egyes törzsei őrizték meg csaknem kizárólag állattenyésztő, nomadizáló életformájukat. Mindez csak igen mérsékelt területi–etnikai keveredéshez vezetett ugyan, viszont helyenként elősegítette, meggyorsította egy sajátos színezetű bantu–nílusi kétnyelvűség kialakulását.

Kenyában a kétnyelvűségnek egy másik specifikus formája is megfigyelhető. A nagyobb lélekszámú és magasabb szinten integrálódott népek nyelvének presztízse fokozatosan emelkedett a szomszédos rokon törzsek képviselőinek szemében. Így például a bantu népek körében a *kikuju* és a *kikamba*, a nílusiak között pedig elsősorban a *luo* nyelv tett szert lokális közvetítőnyelvi funkcióra. Kenyában a szuahéli – részben ennek következtében is – kisebb mértékben és szűkebb körben töltötte be a *lingua franca* szerepét, mint Tanzániában. Használatának módja azonban mégis mutat bizonyos hasonlóságokat. Itt is a partvidék nagy múltú városaiban vált a helyi lakosság nagy részének anyanyelvévé, és a karavánutak mentén szintén kialakultak olyan, etnikumok fölötti központok, amelyek a szuahéli nyelv szélesebb körű elterjedésének bölcsőjévé váltak. Ugyanakkor jelentős szerepe van e téren annak is, hogy Tanzániával szemben Kenyában a gyarmati időkben számottevő lélekszámú európai telepes réteg vetette meg a lábát az ország központi, legtermékenyebb felföldi vidékein. Az ültetvényes telepes gazdálkodás mindig is fokozottan bérmunka-igényes volt. A nagyobb egybefüggő telepes vidékeken ennél fogva viszonylag nagy számban koncentráálódtak az ország legkülönbözőbb részeiből származó, majd minden népet reprezentáló és fokozatosan proletarizálódó tömegek. Ezek egy része idénymunkás maradt, és sajátos „ingázó” életmódot folytatott eredeti lakóhelye és alkalmi munkahelyei között. Más részük viszont véglegesen megtelepedett az ültetvényeken, illetve azok szomszédságában.

Ez a folyamat olyan nyelvi–etnikai konglomerátumot eredményezett, amely – az európaiakat és az ázsiaiakat is beleértve – kitermelte a maga egyedülálló nyelvi képletét, a *kisetlat*.¹⁰ Az utóbbi olyan, koiné típusú közvetítőnyelv, amelynek gerincét a szuahéli képezi, de bőségesen tartalmaz más bantu, nílusi, európai és ázsiai lexikális elemeket is.

¹⁰ *A to settle* = megtelepedni angol igéből.

Grammatikája végletesen leegyszerűsödött, lényegében afféle „*pidgin-swahili*”-nek is tekinthető. Csak a kenyai magasföldön használatos.

Mindemellett, főleg az említett okok és jelenségek következtében Kenyában nagy presztízse volt és maradt a szélesebb körben elterjedt angol nyelvnek is. A lokális kétnyelvűség széleskörű gyakorlata fölött ily módon – általában a műveltségi szint emelkedésének mértékében, a keveredés és a viszonylagos urbanizálódás következtében – három- és többnyelvű tömbök is elkülönülnek az ország lakosságán belül. Ezek tagjai anyanyelvükön kívül rendszerint beszélik egyrészt szomszédjaik nyelvét (hagyományos, törzsi gazdasági–társadalmi környezetben), a nagyobb lélekszámú, fokozatosan nemzetekké kovácsoló népek valamelyikének nyelvét, a kisetlát vagy a szuahélit, a legfelső szinten pedig az angolt.

A szuahéli és az angol párhuzamos, váltakozó használata is jellemző egyes rétegekre, aminek során fontos szerepet játszik a beszélgető partnerek etnikai hovatartozása, társadalmi helyzete, életkora, valamint a beszélgetés témája. Például európaiak és ázsiaiak túlnyomórészt angolul, arabok és ázsiaiak angolul vagy szuahéliül, afrikaiak, arabok és ázsiaiak legtöbbször, különböző népek és törzsek képviselői pedig szinte kizárólag szuahéliül beszélnek egymással hivatalos, vagy magasabb kulturális szférákat érintő kérdések fölmerülésekor. Magasabb presztízssű személyhez rendszerint angolul, egyenrangúhoz vagy alacsonyabb státushoz szuahéli nyelven szólnak. Főleg a nagyobb városokban az idősebb nemzedék esetében dominál a két- vagy többnyelvűség, míg a gyermekek már az esetek többségében szuahélizálódnak. Az utóbbi folyamatnak politikai okai is vannak, amelyeket itt helyszűke miatt nem fejthetek ki részletesebben. Hivatalos ügyekben, bonyolultabb szakmai, technikai problémák érintésekor megint csak az angol dominál, bár Kenyában is történnek erőfeszítések a megfelelő szuahéli nyelvű szakterminológiák megteremtésének érdekében.

Az ellentmondásos és feszültségekkel terhes etnikai, történelmi és kulturális háttér következtében a lakosság körében hagyományosan megoszlottak a vélemények a szuahéli elterjesztését illetően, ami vég eredményben az angol fokozott térhódításához vezetett. A legnyilvánvalóbban az iskolai oktatás területén mutatkozik meg ez a jelenség a hetvenes évek elején. A századfordulótól, lényegében az egységes Brit Kelet-Afrika kialakítására irányuló koncepció igyekezett egyre nagyobb teret biztosítani a szuahéli nyelv számára. Az 1920-as évektől az 1950-es évek derekáig ennél fogva központi intézkedések eredményeképpen a szuahéli volt az alapfokú iskolák, valamint a középiskolák első osztályainak fő oktatási, illetve társalgási nyelve. A gyarmati kormány egy művelődési különbizottsága azonban egy 1950-ben kelt határozatában leszögezte, hogy a Kenyában élő afrikai népek nem rendelkeznek egységes közvetítőnyelvvél, ezért a helyi nyelvekre kell alapoz-

ni az iskolai oktatást.¹¹ Ennek a döntésnek részben a szuahélivel szembeni – egyes népek esetében megmutatkozó – ellenállás, másrészt az angol nyelv elterjesztésének a szándéka volt a legfőbb oka.

A politikai függetlenség elnyerése után ismét fordult a kocka. Az ország államnyelve ekkor ugyan az angol lett, de rövidesen megindulhatott a szuahéli társadalmi presztízisének viharos emelkedése. Az ország kormánya és vezető politikai pártja, a KANU¹² (Kenya African National Union) olyan nyelvi- és oktatáspolitikai programot dolgozott ki, amelynek eredményeképpen néhány év leforgása alatt a szuahélinek kellett a nemzeti nyelv státusába emelkednie. Kezdetben az angol mellett második hivatalos nyelvként, majd később a kizárólagos államnyelv funkciójában. E folyamatot programszerűen szakaszokra bontották, és tervszerűen kívánják végrehajtani. Megvalósítása azonban nem mentes a fentiekben vázolt alapvető kulturális, nyelvi – és néhány esetben – helyi politikai ellentmondásoktól. Ilyen nehézségekhez vezettek például olyan kormányintézkedések, amelyek mindenkire – így a Kenyában élő európaiakra – nézve is kötelezővé teszik a szuahéli nyelv ismeretét, s ahhoz kötik a kenyai állampolgárság elnyerésének lehetőségét is.

Mindettől függetlenül – a tervezettnél némileg lassabban – mind a mai napig tovább zajlik e program megvalósítása. A hivatalos gyakorlatban a szuahéli fokozatosan kiszorítja az angolt és, bár bizonyos „kaderpolitikai” áldozatok árán valószínűleg döntő szerepet fog játszani az egységes kenyai nemzeti identitás-tudat kialakításában és megszilárdításában.

E folyamat megtorpanásának és lelassulásának más, regionális politikai okai is vannak. Az 1960-as években a volt Brit Kelet-Afrika országai törekedtek egy laza szerkezetű föderatív államszövetség létrehozására, ami a határozottan eltérő politikai koncepciók következtében zátonyra futott. Természetesen tükröződik ez az érintett országok nyelvpolitikájában is.

3. Uganda

Történelmi fejlődésének alakulása következtében Uganda nyelvi-etnikai helyzete gyökeresen különbözik a másik két kelet-afrikai országtól. Mielőtt az európai gyarmatosítók megvetették a lábukat a Nagy Tavak vidékén, Uganda (Buganda) közepes méretű – megközelítőleg egymillió lakosú – „félfeudális” államalakulat volt, élén a *kabaka* (király?) címet viselő uralkodóval. Domináns nyelve a bantu nyelvek tóvidéki (*interlacustrine*) övezetéhez tartozó, szoros etnikai kötődésű *luganda* lett. A 18–19. századi Buganda szomszédságában, a hasonló tár-

¹¹ *Jazikovaja szituacija v sztranah Afriki*, Nauka, Moszkva, 1975, 66. old.

¹² A KANU bázisán ma Kenyában egypártrendszer uralkodik.

sadalmi, történelmi, gazdasági stb. viszonyok következtében még számos hasonló államalakulat jött létre (pl. a *toro*, a *nkole*, a *nyoro* „királyság” és még néhány, az előbbieknél alacsonyabb szinten integrálódott hasonló társadalmi képlet).

Az európai gyarmatosító törekvések erőteljesebb, már teljességre törekvő időszakában, a 20. század második felében a tóvidék a két legnagyobb európai gyarmattartó hatalom (Nagy-Britannia és Franciaország) érdekszféráinak ütközési övezetévé vált. A leendő gyarmati területek előzetes „megdolgozásában” kulcsfontosságú szerepet játszottak a különböző egyházakat képviselő keresztény missziók. A francia érdekek védelmezői e vonatkozásban a katolikus, míg az angol terjeszkedés úttörői (a képlet leegyszerűsítésével) a protestáns hittérítők voltak. Mellettük, s jórészt már előttük megjelentek a vizsgált térségben az iszlám Kelet-Afrika partvidékéről származó képviselői és terjesztői, a szuahéli és arab kereskedők és telepések is.

A három fő versengő fél közül a mai Uganda területén végül is az európaiak, s közülük is az angolok bizonyultak a legkitartóbbaknak, a legsikeresebbeknek. Buganda és a környező bantu kismonarchiák brit fennhatóság alá kerültek, de ezzel korántsem szűnt meg véglegesen a két másik említett tényező befolyása sem.

A nyelvi helyzet is nagyjából ezeknek a folyamatoknak megfelelően alakult. A legnagyobb múltú és legjelentősebb királyság – Buganda – különböző presztízs-szemponthoz vezetve, az európai befolyás kiteljesedését megelőzően elsősorban az iszlámot hordozó szuahéli rétegre támaszkodott, a 19. század második felében ennek megfelelően a szuahéli lett a *kabaka* udvarának „hivatalos” nyelve. A végleges angol térhódítás azonban hamarosan a háttérbe szorította a kelet-afrikai jövevényeket, akiknek nagy része kényszerült is elhagyni Bugandát, a szomszédos kisebb, az előbbitel többnyire rivalizáló államokban keresve menedéket.

Uganda brit protektorátus kialakítása (1896) után a *luganda* nyelv vált a legtekintélyesebb közvetítőnyelvvé nem csupán a történelmi Buganda, hanem a hozzá csatolt többi apró monarchia és más, államisággal nem rendelkező területek esetében is. A gyarmati hivatalnokréteg – legalábbis alsóbb szinteken – túlnyomó többsége a *gandák* közül került ki, s néhány évtizedre ily módon a *luganda* lett a közigazgatás, a joggyakorlat, a vallásgyakorlás és – kisebb mértékben – a közoktatás nyelve. Figyelemre méltó, hogy mindemellett a fegyveres erők és a karhatalom a szuahéli nyelvet használta. A lakosságon belül viszont a korábban gyorsan terjedő szuahéli visszaszorult a városok szegénynegyedeibe és a muzulmán közösségekbe, mely utóbbiakban rendszerint osztoznia kellett az arab nyelv mindenkor helyi kurrens változataival. Ráadásul Bugandában különböző szuahéli nyelvjárások terjedtek el, amelyek jelentősen letértek az úgynevezett „standard szuahéli”-től, s alapvetően a kenyai nyelvjárásokból táplálkoztak.

A ganda hivatalnokréteg szereplése következtében, kiváltképpen a nemzeti felszabadító mozgalom kibontakozása és a politikai függetlenség elnyerése után a fenti folyamatokkal párhuzamosan alaposan meg-ingott a luganda nyelv presztízse. A felszabadító mozgalom egységfrontját képező politikai pártok etnikai alapokon, különböző nyelvekre támaszkodva szerveződtek. Bonyolítja a helyzetet, hogy nyelvi-etnikai szempontból a mai Uganda lakossága is fölöttébb heterogén. Az országban ma élő etnikumok és használatos nyelvek száma – bár különböző politikai szempontokat figyelembe véve eltérő adatokat nyerhetünk csupán – mintegy 30-ra tehető. A lakosság 2/3 része bantu nyelvű, a fennmaradó rész pedig körülbelül egyenlő arányban oszlik meg a nílusi, illetve a szudán–guineai nyelvcsaládhoz tartozó közép-szudáni nyelvek között.

Az iskolai oktatásban eleinte a helyi nyelvek alkalmazásának elve érvényesült. A kisebb törzsi nyelveket azonban hamarosan kezdte kiszorítani az iskolákban a luganda, majd – az ország politikai helyzetének további megváltozásával – az utóbbit is az angol. A lakosságnak viszont a nem gandák lakta területeken mindkét nyelvvel szemben fenntartásai voltak, az angol nyelven történő oktatásnak pedig a századelőn még nem voltak meg az objektív feltételei.

A köznapi életben újra gyorsabban terjedni kezdő szuahéli ezért a gyarmati kormány szemében alkalmasnak tűnt arra, hogy országszer- te az oktatás nyelvévé emelkedjék. Történtek is ilyen kísérletek a 30- as években, a Szuahéli Bizottság tevékenységének virágkorában. E té- ren azonban különös, bonyolult ellentmondások kerültek a felszínre. Az etnikumok fölött álló szuahéli ugyan gyorsan terjedt az egész or- szágbán, hivatalos elfogadtatása azonban ugyanakkor komoly ellenál- lásba ütközött, egyrészt a presztízstüket féltő gandák, másrészt a szua- héliben egyszersmind az iszlám hordozóját látó keresztény egyházak részéről. Végeredményben az angol került ki győztesen e küzdelemből, s az 50-es évektől domináns szerepre tett szert a közoktatás egész- és a közélet szintén majd minden területén.

Ily módon az angol lett Uganda államnyelve, amely mellett a hiva- talos nyelv státusát elnyerte a luganda és bizonyos ideig a szuahéli is. Hamarosan azonban ismét fordulat következett. A kisebb népek nem- zeti színezetű mozgalmi előtérben tolták a helyi nyelveket, nagy mér- tékben rombolták a luganda tekintélyét és ismét háttérbe szorították a szuahélit is.

A soknyelvűség hivatalos elismerése és központi támogatása oda vezetett, hogy az országban tucatnyi nyelven működtek a rádióadók, kezdtek megjelenni a legkülönbözőbb sajtótermékek. Ez a politika tü- kröződött az ország adminisztratív felosztásának területén is. Uganda 18 kerületét a mindenkori nyelvi dominancia, illetve annak hiánya alapján sorolták kategóriákba, s ennek megfelelően alakították ki a he- lyi nyelvpolitikai gyakorlatot is. Látszólagos demokratizmusa mellett

ez az álláspont és gyakorlat komoly dezintegratív hatást fejtett ki és jelentősen hátráltatta az egységes nemzeti tudat kialakítását.

Helyszűke miatt itt nem térhetek ki bővebben az ugandai belpolitikai élet számos, az utóbbi két évtizedben bekövetkezett éles, egyes esetekben tragikus fordulataira. Megállapítható, hogy az ilyen események viszont mindig jelentős befolyást gyakoroltak az ország nemzetiségi- és nyelvpolitikájára. Hasonló, sőt nyelvi szempontból még súlyosabb következményekkel jártak a nyílt fegyveres konfliktusokig elmérgesedő külpolitikai ellentétek Uganda és Tanzánia között. Az utóbbiak hosszú időre és ma még beláthatatlan mértékben visszavetették a kelet-afrikai országok közötti, régen vajdó és erősen hullámozó gazdasági, politikai és kulturális integrációs törekvéseket. A tervezett föderációt alkotandó három ország bel- és külpolitikája ugyanis annyira eltérően alakult, hogy a gyarmati korszakra visszavezethető regionális egységtörekvések – úgy tűnik – csaknem végérvényesen zátonyra futottak. Mindettől függetlenül Ugandában szembetűnően megemelkedett az utóbbi években a szuahéli nyelv presztízse. Fokozatosan kilépett a korábbi szűk keretek közül, s a kereskedelem szféráján kívül más területeken (közlekedés, mezőgazdasági és ipari nagyüzemek, sport és szórakoztatóipar stb.) is fokozatosan felveszi a versenyt az angollal. Ugyanakkor azonban az ugandai szuahéli nyelvjárások és változatok jelentősen eltérnek a zanzibári *kiunguja* alapján kialakított standard szuahélitől. Grammatikájuk egyszerűbb, szókészletük pedig igen számottevő, különböző eredetű jövevényszórétegekkel egészült ki. Végeredményben mindez Ugandában a szuahéli sajátos pidzsinizálódásához vezetett. A szuahélit ma folyékonyan beszéli az ország lakosságának mintegy 1/3-a, s a fennmaradó részből is – az egészhez viszonyítva – több mint 50 % használja rendszeresen, illetve érti.

Az Ugandában ma érvényes nyelvpolitikai gyakorlat három fontos szférájáról röviden a következőket állapíthatjuk meg:

1. Az államigazgatási szervekben (kormányzat: parlament, minisztériumok, helyi közigazgatási intézmények) a legalsó szintet leszámítva az angol dominál. A helyi nyelvek csak a legszűkebb lakóterületi szinten juthatnak közigazgatási szerephez.

2. A hírközlés már tarkább nyelvi képet mutat. Bár itt is az angol tekinthető uralkodónak (sajtókiadványok nagyobb példányszáma, hosszabb időtartamú rádió- és TV-adások), a helyi nyelvek is számottevő térrel rendelkeznek. Közülük a luganda áll az első helyen. A többi, e téren alkalmazott nyelv száma és használatának intenzitása az ország mindenkori politikai és gazdasági helyzetének megfelelően erősen ingadozik. (Például kezdetben 5–6, míg egy rövidebb időszakban – a 1970-es évek elején – több mint 20 nyelven adott az ugandai rádió. Szuahéli nyelvű rádióadás csak 1972 óta létezik, műsorideje szintén rapszodikusán változó.)

3. A közoktatás legfontosabb nyelve is az angol. Az elemi iskolák első osztályaiban még ugyan viszonylag széles körben alkalmazzák a helyi nyelveket, amelyek közül – hordozóinak nagyobb aránya következtében – a luanda áll az első helyen. A szuahéli nyelv helyzete ezen a területen vitás és ellentmondásos, lassú térhódítása azonban kétségtelen. Terjedése különösen a tömegkultúrán belül nyilvánvaló.

A nemzetté fejlődés Ugandában, amint láthattuk a vázolt tények alapján, nem kapcsolódik szorosan az országban használatos egyik nyelvhez sem. Az egységes politikai, állampolgári és nemzeti identitás-tudat Kelet-Afrika ezen országában tehát valószínűleg a többnyelvűség körülményei között alakulhat csak ki és szilárdulhat meg. A szuahéli nyelv nemzeti nyelvvé válásának a jelen körülmények között csak csíráiról és távlati, potenciális lehetőségéről beszélhetünk.

ÖSSZEGEZÉS

Ha *összegezőképpen* áttekintjük a fent elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy: a még a gyarmati korszakban a föderatív egységesülés útjára lépett három kelet-afrikai ország etnolingvisztikai helyzete és belső integráltsági foka jelentősen eltér egymástól. Ugyanakkor, bár különböző mértékben, mindháromban elterjedt és jelentős szerepet játszik a túlnyomórészt etnikumok fölötti szuahéli nyelv. A legtarkább etnikai összetételű Tanzániában szerepe és jelentősége nagyobb, a kétpólusú Kenyában szintén döntő fontosságú, a feudális hagyományokkal rendelkező Ugandában sem elhanyagolható, de jóval kisebb.

A nemzetté válás folyamata mindhárom országban – igaz, a fentieknek megfelelően különböző mértékben – kötődik a szuahéli nyelv sorsának alakulásához. Eltérő politikai irányvonaluk, gazdasági struktúrájuk és kulturális fejlődésük következtében azonban föderációs egységesülésükre irányuló törekvések az utóbbi években háttérbe szorultak.

(1983, Budapest, MTA Szociológiai Intézet, 33 old., Elmaradottság és modernizáció – Műhelytanulmányok, sokszorosított sorozat)

Irodalom

Szerkesztői megjegyzés:

Ez a tanulmány egykoron bibliográfia nélkül jelent meg. A szerző a halála előtti hónapokban a kötet anyagának korrektúrázása folyamán odaírta: Irodalom ?,

azonban az elkészítésére már nem került sor. A tanulmányban szereplő konkrét utalások feloldását lásd:

N. N. szerk.

1975 *Jazikovaja szituacija v sztranaš Afriki*, Moszkva, Nauka.

PLOTKIN, V. I.

1975 Avtobiografija Tippu Tipa (szauhilijszkij dokument XIX. v. kak etnograficeszkij isztocsnyik), *Africana* (Leningrád, Nauka), X, 98–109. old.

TIPPU TIP

1974 *Maisha ya Hamed bin Muhamed el murjebi yaani Tippu Tip* (Hamed bin Muhamed azaz Tippu Tip élete), Kampala – Nairobi – Dar es Salaam. (orosz fordítása: *Afrikanszkij Etnograficeszkij Szbornyik*, X, Leningrád, 1975, 1–97. old.)